

พุทธศาสนากับนวัตกรรมและการวิจัย
Buddhism with innovation and Research

สันต์ทัศน์ คมگیرปญโญ (สินสมบัติ) และ ชัยรัตน์ ทองสุข
Santas Kamprelapunyo (Sinsombut) and Chairat Thongsak
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
santas.kam@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ยุคขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยนโยบายไทยแลนด์ 4.0 ซึ่งเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดประชาชนเกิดการตื่นตัวรับรู้และนำไปปฏิบัติตามนโยบายเพื่อความก้าวหน้าและยั่งยืน ไม่ว่าศาสตร์วิชาใดก็ต้องมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาเพื่อการก้าวไปข้างหน้าของประเทศ แม้การนำองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนาก็ยังต้องนำไปใช้พร้อมกันนี้ด้วย ซึ่งความจริงแล้ววิชาการเหล่านี้สามารถบูรณาการระหว่างกันได้ กล่าวคือ พุทธศาสนา การวิจัย และนวัตกรรม ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญในแวดวงด้านศาสนาที่ควรให้ค่าความสนใจมากกว่าจะนำมาเป็นสถิติแห่งอุดมคติของตนเองเพียงเท่านั้น ซึ่งไม่ใช่เรื่องใหม่เพียงแต่เป็นเรื่องที่เรามองข้ามความสำคัญ เมื่อไม่ให้ความสำคัญ ก็มองข้ามและหลงลืมทิ้งไว้ ทั้งที่สามารถนำมาใช้ได้โดยไม่ต้องเอามาประยุกต์ใหม่เพราะศาสตร์แห่งธรรมนั้นสอดคล้องต่อสิ่งแวดล้อมทุกชนิด สำคัญคือการมองทุกปัญหาและโอกาสให้ได้ชัด เราจึงต้องทำความเข้าใจซึ่งขออธิบายให้เกิดความเข้าใจตามลำดับได้แก่ เรื่องของพุทธศาสนา แลอดีตมองอนาคต แนวโน้มการวิจัยและนวัตกรรมในอนาคต พุทธศาสนาการวิจัยสู่นวัตกรรมในอนาคต แนวทางสู่การพัฒนาระดับวิชาการด้านพุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัยต่อไป

คำสำคัญ : พุทธศาสนา, นวัตกรรม, การวิจัย

Abstract

Work is considered as the prime factor of human life. Be it human life at any age. Must have their own obligations each day. And the use of the body to work each day is not out of the way, ie, standing, walking, sitting, and brain work must work to correlate the obligation with the imagination to produce results. This system, if developed together with the physical well, is no problem. But if it is not developed, it can cause physical problems, such as sitting on long walks can have a long-term quality of life. This has become a major problem, such as syndrome disease. Muscle aches from sitting long Obesity, obesity, rampant to become a serious disease. If one is physically managing to work concurrently with the method of physical prayer according to the principle of kayaputtasana. With physical movement and with consciousness. It would be to

develop physical qualities as a health management that is based on work routines such as walking, sitting, Developing a sense of awareness in the present to occur. It can be developed with forms that are activities during work, such as mind management, beginning every hour of the day. Or maybe done manually. Just like this, it helps in physical exercises between the body to work for the staff to be effective. For physical and mental health, relax from work. It is a good quality of life for the people in the organization.

Keyword : Buddhism, Innovation, Research

บทนำ

การอธิบายถึงคำสามคำ เช่นว่า พุทธศาสนา วิจัย และนวัตกรรม อาจดูมีความย้อนแย้งกันในความเข้าใจทั่วไปว่า ศาสนา กับ นวัตกรรมและวิจัย จะสามารถเข้ากันได้ได้อย่างไร ซึ่งคำสำคัญของการอธิบายหมายถึง การเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านศาสนาเพื่อบูรณาการเข้ากับนวัตกรรมและการวิจัย ซึ่งแน่นอนว่าจะต้องผสมผสานเพื่อความสอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน อย่างหนึ่งที่สำคัญคล้ายคลึงกันคือมีอุดมการณ์ที่ผลักดันการพัฒนาไปข้างหน้า ไม่ว่าจะเพื่อพัฒนาและวิจัยรวมทั้งการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดสิ่งใหม่ ก็เพื่อแก้โจทย์ปัญหาและมองหาทิศทางโอกาสสำคัญที่จะสามารถสร้างผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบให้เกิดขึ้นให้ได้ แต่ประเด็นที่น่าสนใจ คือ ความท้าทายในการคิดค้นโจทย์ที่สอดคล้องกับพุทธศาสนา วิจัย และนวัตกรรมนั่นเอง อาจมองดูทางออกค่อนข้างไม่ชัดเจน แต่หัวใจสำคัญของนำมาเชื่อมโยงและผูกประเด็นนั้นย่อมทำได้โดยต้องมีความเข้าใจในเรื่ององค์ความรู้ทางด้านศาสนาเป็นสำคัญ เป็นการสร้างความสมดุลระหว่างศาสตร์ เพื่อเกิดความสมดุลของผลผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น หากมองเพียงเรื่องของนวัตกรรมและการวิจัยเพียงอย่างเดียว อาจทำให้เกิดความก้าวกระโดดของความแปลกใหม่จนมนุษย์ไม่สามารถปรับตัวหรือรู้เท่าทันได้ อาจก่อให้เกิดความเจริญด้านวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่พุทธศาสนาจะเป็นกลไกที่ทำให้มนุษย์รู้เท่าทันและสามารถใช้นวัตกรรมและงานวิจัยนั้น ๆ บนพื้นฐานของศีลธรรมจริยธรรมและขอบเขตของความเป็นมนุษย์ได้อย่างพอเหมาะสมควร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "จิตเตน นียตี โลโก โลกหมุนไปด้วยความคิด" ดังนั้นคำว่า “พุทธศาสนา วิจัย และนวัตกรรม” จึงเป็นแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อนวัตกรรมและการวิจัยบนพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลง คุณธรรมจริยธรรมที่ควรตระหนักไปพร้อมกันนั่นเอง

ทั้งนี้ การนำเอาพุทธศาสนา วิจัย และนวัตกรรม มากำหนดในกรอบทิศทางเดียวกันจะสามารถนำไปสู่การสร้างกระบวนทัศน์ใหม่ในโลกปัจจุบันได้ คือ 1. สามารถใช้องค์ความรู้ในพุทธศาสนาอย่างถูกต้องตามหลักฐานระดับต่าง ๆ 2. ได้รู้วิธีและการใช้หลักธรรมควบคู่ไปกับทฤษฎีทางการนวัตกรรมและการวิจัย ได้อย่างเหมาะสม 4. การอยู่ร่วมกันของสามสิ่งคือพุทธศาสนา วิจัย และนวัตกรรม สามารถสร้างความสมดุลของผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบ ได้อย่างรอบด้าน 5. พุทธศาสนา วิจัย และนวัตกรรม เป็นฐานการศึกษา ค้นคว้าและส่งเสริมการวิจัยในระดับสูงที่ขึ้นได้ในอนาคต และ 6. สามารถจะทำการวิจัยและพัฒนาให้มีศักยภาพในด้านการเรียนรู้ตามอัธยาศัยและตลอดชีวิตได้

ความหมายของคำสามคำ “พุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัย”

จุดมุ่งหมายของการสื่อสารด้วยความหมายของคำทั้งสามคำ “พุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัย” นี้สามารถชี้ชัดอธิบายโดยการประสมคำให้ทราบถึงความเข้ากันได้ แม้เมื่อแยกออกจากกันแล้วจะเป็นสิ่งที่ไม่เข้าพวกกันก็ตามระหว่างเรื่องของศาสนา กับเรื่องนวัตกรรม วิจัย สำหรับแวดวงวิชาการอาจแยกออกเป็นสาขาหรือแขนงขององค์ความรู้ แต่ในแง่ของการใช้งานกลับเป็นเรื่องที่ไม่แตกต่างหรือห่างไกลกันเลย เพียงแต่สิ่งที่ถูกเน้นย้ำอยู่บ่อยครั้งคือการพัฒนานวัตกรรมและการส่งเสริมผลักดันงานวิจัยให้ก้าวหน้าและเติบโต กลับเป็นว่าเรื่องของศาสนาหรือพุทธศาสนาในสังคมนั้นรับบทบาทหรือไม่เข้าพวกนั่นเอง

พระพุทธศาสนา (Buddhism) ถือว่าเป็นศาสนาประจำชาติ(พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), 2543) และอยู่เคียงคู่กับชาติไทยมาโดยตลอดตั้งนั้น พระพุทธศาสนาจึงความสำคัญอย่างต่อสังคมไทย ซึ่งเป็น ศาสนาที่มุ่งหมายความของผู้รู้ คือ รู้แจ้งเห็นจริงในชีวิตและในโลก ผู้ตื่น คือ จากความไม่รู้หรือโง่ ผู้เบิกบาน คือ สดชื่นหรือไม่มีทุกข์ ที่สอนให้ทำจิตให้บริสุทธิ์เพื่อกำจัดความทุกข์ของจิตใจมนุษย์ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นคำสอนระดับสูงสุดที่จะสามารถกำจัดความทุกข์ของจิตใจในปัจจุบันให้หมดสิ้นไปอย่างถาวรได้ ซึ่งนี่เป็นจุดเด่นสำคัญที่ทำให้พุทธศาสนาต่างไปจากศาสนาอื่นและไม่อาจปฏิเสธไม่ได้ว่าสภาพโครงสร้างของสังคมโดยเฉพาะของไทย ถูกหล่อลอมยึดโยงเข้ากับขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนาอย่างลึกซึ้งยาวนาน หากมองถึงรากเหง้าครั้นแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้ได้สร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นต่อมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคมไทยอย่างมาก หากมองถึงการขับเคลื่อนสิ่งใดสิ่งหนึ่งในสังคมเช่น การขับเคลื่อนเรื่องของนวัตกรรมและการวิจัย ก็เป็นสิ่งที่เกี่ยวโยงกับมนุษย์และสังคมโดยตรงอย่างเป็นเอกฉันท์ เพราะการพัฒนาสิ่งเหล่านี้ก็เหมือนเป็นการพัฒนาโครงสร้างทั้งหมดในสังคมไปด้วย แม้แต่ศาสตร์สำคัญๆที่มีอิทธิพลต่อแวดวงนวัตกรรมและการวิจัยอย่าง วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เคมี ชีวภาพ จักรกล เป็นต้นเหล่านี้ก็เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงเชิงพฤติกรรมและความต้องการของมนุษย์ในสังคมแทบทั้งสิ้น ฉะนั้นการขับเคลื่อนจึงต้องมองถึงรากลึกของต่อตัวมนุษย์ที่มีอารยธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและศาสนาไปพร้อมกันด้วย เพราะมนุษย์ไม่ใช่วัตถุที่จะต้องถูกวัตถุด้วยตัวเองพัฒนา แต่มนุษย์มีจิตใจมีนามธรรมที่หากไม่ถูกพัฒนา ก็จะเรียกว่า นวัตกรรมและวิจัยไม่ได้ เพราะการแท้จริงตามทัศนะของความเจริญแล้วได้รับการพัฒนาไปพร้อม ทั้งองค์พบบวกคู่กันไป จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ต้องกล่าวถึงความ เป็น “พุทธศาสนา นวัตกรรม และ การวิจัย” นั่นเอง

คำว่า นวัตกรรม หรือในภาษาอังกฤษว่า Innovation วิวัฒนามาจากคำว่า Innovare รากศัพท์นั้นในภาษาลาติน ซึ่งแปลว่า “ทำสิ่งใหม่ขึ้นมา” หรือหมายถึง ผลิตภัณฑ์หรือบริการใหม่ที่พัฒนาขึ้นจากกระบวนการวิจัยพัฒนา รวมถึงการปรับปรุงผลิตภัณฑ์หรือบริการเดิมด้วยองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในประเทศไทย โดยคนไทยมีส่วนร่วม ซึ่งอาจเป็นผลิตภัณฑ์หรือบริการที่มีความคล้ายคลึงกับสิ่งที่มีอยู่แล้วก็ได้(งานส่งเสริมนวัตกรรมสู่เชิงพาณิชย์ ฝ่ายบริการพัฒนาธุรกิจเทคโนโลยี. 2561) ทุกสิ่งทีสร้างขึ้นนั้นสามารถเปลี่ยนแปลงและต่อยอดได้เสมอ แม้จะเกิดขึ้นแล้ว หรือยังไม่เกิดขึ้นและจะเกิดขึ้นในอนาคตก็ตามโทมัสฮิวส์ (Hughes,1987) ให้ความหมายของนวัตกรรมไว้ว่า “เป็นการนำเอาวิธีการใหม่ มาปฏิบัติหลังจากที่ได้ผ่านการทดลองและได้รับการพัฒนามาเป็นลำแล้ว และมีความแตกต่างจากการปฏิบัติเดิมที่เคยปฏิบัติมา” ทั้งนี้ก็ไม่อาจแสดงชัดได้ว่า นวัตกรรมเองจะไม่เสื่อมถอย หากมองแต่ความรุดหน้าเพียงอย่างเดียว ทำให้นวัตกรรมนี้จึงเป็นกระบวนการสร้างสรรค์ คิดค้น พัฒนา สามารถ

นำไปปฏิบัติจริงและมีการเผยแพร่ออกสู่ชุมชน ในลักษณะเป็นของใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนหรือของเก่าที่มีอยู่แต่เดิมแต่ได้รับการปรับปรุงเสริมแต่งพัฒนาขึ้นใหม่ให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ (พีรพงษ์ กลิ่นล่อ. 2558) ตามความหมายที่ว่า สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นจากการใช้ความรู้ ทักษะประสบการณ์ และความคิดสร้างสรรค์ ในการพัฒนาขึ้น ซึ่งอาจจะมียุทธศาสตร์เป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ บริการใหม่ หรือกระบวนการใหม่ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจและสังคม

การวิจัย หมายถึง กิจกรรมหรือการกระทำอันนำไปสู่การศึกษา ค้นคว้า ทดลองให้ได้ผลข้อเท็จจริงอย่างเป็นระบบโดยอาศัยอุปกรณ์หรือวิธีการ ให้ได้ประโยชน์ตามมาคือ ช่วยให้เกิดวิทยาการใหม่ ๆ เพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นทั้งทางด้านทฤษฎีและปฏิบัติ สามารถใช้แก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพถูกต้อง ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์และพฤติกรรมต่าง ๆ ได้ดีขึ้น (ผศ.ดร.ณรงค์ โพธิ์พฤษานันท์, 2556) โดยสรุปการวิจัยก็เพื่อแสวงหาคำตอบหรือความรู้ที่ เกิดขึ้นเนื่องจากนักวิจัยรับรู้สภาพของประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น นักวิจัยแต่ละคนจะรับรู้สภาพปัญหาที่อยู่รอบตัวแตกต่างกัน และแม้จะเป็นปัญหาเดียวกันแต่ก็อาจรับรู้ในแง่มุมที่ไม่เหมือนกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิหลังของนักวิจัยเป็นสำคัญ ดังนั้น เมื่อนำคำสามคำมาอยู่ภายใต้ความหมายเดียวกัน จึงมุ่งอธิบายให้หมายสู่ความว่า นวัตกรรมและการวิจัยเชิงพุทธศาสนา ซึ่งมีสามลักษณะคือ

1. เป็นการทัศนะของนวัตกรรมและการวิจัยที่ตระหนักในหลักธรรมและจริยธรรม
2. เป็นการปฏิบัติของนวัตกรรมและการวิจัยที่อิงจากทัศนะในข้อที่หนึ่ง
3. เป็นเป้าหมายผลลัพธ์ที่ได้จากนวัตกรรมและการวิจัยที่อิงจากการปฏิบัติในข้อที่สอง

ดังนั้น เพื่อสื่อสารความเข้าใจจึงรวมความว่า “พุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัย” คือ อุดมการณ์แห่งแนวคิดเชิงทัศนะของนวัตกรรมและการวิจัยที่ตระหนักในหลักธรรมและจริยธรรม ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติ และมีเป้าหมายปรากฏตามแนวทางของการใช้สติปัญญาบนวิถีของการเปลี่ยนแปลง นับว่าเป็นการเข้าถึงวิธีการคิดจากเหตุปัจจัยและหลักการปฏิบัติให้หันทุกซัดด้วยแก่นธรรมตามพุทธาษิตที่ว่า ปัญญา ชีวิตชีวิตมาหุเสฏฐ (ส.ส. (ไทย) 15/58.) ความว่า ประชาญ์กล่าวชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่า ประเสริฐสุดดังนั้นสิ่งที่มีมนุษย์ต้องการคือการมอบวิชาความรู้ที่ถูกต้องผ่านการสื่อสารที่ตรงประเด็นและมีผลก่อให้เกิดเข้าใจเนื้อหาตลอดจนขอบเขตกฎเกณฑ์อย่างชัดเจนด้วยเหตุและผลนั่นคือการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้ที่ได้รับความรู้และเกิดปัญญาทำให้ประสบผลของการพัฒนาและต่อเนืองสู่ความสุขที่ยั่งยืนร่วมกันของตนและสังคมนั่นเอง สอดคล้องกับมิติสำคัญของนวัตกรรม ที่มีอยู่ 3 ประการ (กิริติ ยศยิ่งยง, 2552) คือ 1) ความใหม่ (Newness) เป็นสิ่งใหม่ที่ถูกพัฒนาขึ้น ซึ่งอาจเป็นตัวผลิตภัณฑ์ บริการ หรือกระบวนการ โดยจะเป็นการปรับปรุงจากของเดิมหรือพัฒนาขึ้นใหม่เลยก็ได้ 2) ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ (Economic Benefits) หรือการสร้างความสำเร็จในเชิงพาณิชย์ กล่าวคือ นวัตกรรม จะต้องสามารถทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มขึ้นได้จากการพัฒนาสิ่งใหม่นั้นๆซึ่งผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นอาจจะวัดได้เป็นตัวเงินโดยตรง หรือไม่เป็นตัวเงินโดยตรงก็ได้ และ3) การใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์(Knowledge and Creativity Idea) สิ่งที่จะเป็นนวัตกรรมได้นั้นต้องเกิดจากการใช้ความรู้และความคิดสร้างสรรค์เป็นฐานของการพัฒนาให้เกิดซ้ำใหม่ ไม่ใช่เกิดจากการลอกเลียนแบบ การทำซ้ำ เป็นต้น

การสร้างการเชื่อมโยงความสำคัญระหว่างพุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัย

ความสำคัญระหว่างพุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัยภายใต้บริบทเดียวกันนี้ มุ่งอธิบายในมุมมองที่เป็นเครื่องงัดถึงสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ สร้างใหม่ หรือทำให้แตกต่างไปจากเดิมและทรงประสิทธิภาพด้วยทัศนะ การปฏิบัติ และเป้าหมาย เป็นสิ่งที่ควรขับเคลื่อนไปพร้อมกันภายใต้งานด้านนวัตกรรมและการวิจัย จึงสามารถเรียกได้ว่าทรงประสิทธิภาพเพราะคำนึงด้านจิตใจของผู้ใช้ผลผลิตและผลกระทบที่เกิดจากนวัตกรรมและวิจัยนั้นด้วย ดังนั้นการสร้างการเชื่อมโยงความสำคัญระหว่างพุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัย อาจต้องกำหนดทิศทางให้ชัดเจนดังนี้

เชื่อมโยงโดยการกำหนดนักวิจัยให้สร้างฐานแนวคิดฝังโน้ตศรัทธาให้เกิดร่วมกันระหว่างพุทธศาสนาในด้านองค์ความรู้เชิงหลักธรรม ให้สอดคล้องต่อประเด็นเชิงนวัตกรรมและวิจัย ภายใต้กรอบการขับเคลื่อนสอดรับพัฒนาบนข้อเสนอของกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ นวัตกรรมและวิจัย รวมถึงหน่วยงาน เช่น สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม(สกว.) สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ(สอวช.) สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ(วช.) สำนักงานนวัตกรรมแห่งชาติ เป็นองค์กรมหาชน(NIA) สำนักงานพัฒนาการวิจัยการเกษตร องค์กรมหาชน (สวก.) หน่วยบริหารและจัดการทุนวิจัยและนวัตกรรมด้านการพัฒนาระดับพื้นที่(บพท.) หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนากำลังคน และทุนด้านการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา การวิจัยและการสร้างนวัตกรรม(บพค.) หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ(บพข.) เป็นต้น

เชื่อมโยงโดยผลักดันให้นักวิจัย รวมถึงหน่วยงานรับผิดชอบ กำกับส่งเสริมเป้าหมายของนวัตกรรมและวิจัยในเชิงนามธรรมต่อมนุษย์ให้มากขึ้น ภายใต้ผลลัพธ์ด้านสิ่งที่มีสนองต่อนามธรรมอันดีของชีวิต เป็นเรื่องของจิตใจโดยการให้น้ำหนักมาตรฐานของคุณธรรมจริยธรรมภายใต้ผลผลิตด้านนวัตกรรมและวิจัย ให้ปรากฏชัดเจนเหนือสิ่งที่กำหนดซึ่งวัดเฉพาะตัวเลขเชิงปริมาณ

เชื่อมโยงโดยการสร้างความเข้าใจระหว่าง นักวิจัย (Researcher) หน่วยงานผู้ให้ทุน (Agency) และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ร่วมในมิติทางศาสนาว่าสามารถสร้างผลกระทบต่อมนุษย์อย่างไร ส่งเสริมแนวทางการใช้นวัตกรรมและวิจัย

อย่างไรก็ดี พุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัยนั้น ต้องเป็นกิจกรรมที่สร้างการเปลี่ยนแปลงด้วยสิ่งต่างๆหรือด้วยวิธีการใหม่ๆ และยิ่งอาจหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิด การผลิต กระบวนการ หรือองค์กร ไม่ว่าจะการเปลี่ยนนั้นจะเกิดขึ้นจากการปฏิบัติ การเปลี่ยนอย่างถอนรากถอนโคน หรือการพัฒนาต่อยอด ทั้งนี้ มักมีการแยกแยะความแตกต่างอย่างชัดเจน ระหว่างการประดิษฐ์คิดค้น ความคิดริเริ่ม และนวัตกรรม อันหมายถึงความคิดริเริ่มที่นำมาประยุกต์ใช้อย่างสัมฤทธิ์ผลในหลายสาขา เชื่อกันว่าการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็นนวัตกรรมได้นั้น จะต้องมีความแปลกใหม่อย่างเห็นได้ชัด และไม่เป็นแค่เพียงการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เป็นต้นว่า ในด้านศิลปะ เศรษฐศาสตร์ เศรษฐกิจ และนโยบายของรัฐ ในเชิงเศรษฐศาสตร์นั้น การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเพิ่มมูลค่า มูลค่าของลูกค้า หรือมูลค่าของผู้ผลิต เป้าหมายของนวัตกรรมคือการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก เพื่อให้สิ่งต่างๆเกิดเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น นวัตกรรมก่อให้เกิดได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น และเป็นที่มีสำคัญของความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจและจะต้องควบคู่ไปกับการรู้เท่าทันตัวเองเพราะสิ่งที่เป็นรูปและนามจะมีคุณสมบัติสำคัญคือ ความเสื่อมเป็นสภาพปกติของทุกสิ่ง

ฉะนั้น แนวโน้มการวิจัยและนวัตกรรมถือว่าเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ สามารถนำพาประเทศหลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลาง กับดักความเหลื่อมล้ำ และกับดักความไม่สมดุลของการพัฒนา รวมถึงทำให้ประเทศสามารถปรับตัวรองรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก เพื่อสร้างความสามารถในการแข่งขันเพื่อให้ประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน สอดคล้องกับเป้าหมายของยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และเป้าหมายไทยแลนด์ 4.0 สถานโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ (สวทช.) โดยคณะกรรมการด้านนโยบายและยุทธศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม จึงได้จัดทำ “ยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579)” นี้ขึ้นโดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจากหน่วยงานในระบบวิจัยและนวัตกรรมของประเทศ เพื่อเป็นกรอบแนวทางของประเทศในการสร้างงานวิจัยและนวัตกรรมที่สามารถใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ได้จริง และเพิ่มขีดความสามารถของภาคการผลิตและบริการ สามารถใช้แก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาสังคมอย่างสำคัญ สร้างขีดความสามารถทางเทคโนโลยีรองรับการเติบโตในระยะยาว โดยคำนึงถึงแนวโน้มหลักในสังคมโลกทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร โลกาภิวัตน์และตลาดในอนาคต การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ความท้าทายด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เทคโนโลยีและนวัตกรรม กระแสสังคมฐานความรู้ การมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบระดับประเทศ และภูมิ รัฐศาสตร์ใหม่ จะส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในอนาคต ดังนั้น เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงพลิกโฉมฉับพลันอย่างมีประสิทธิภาพ ประเทศไทยจึงจำเป็นต้องมียุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติที่จะทำให้ประเทศสามารถสร้างและเก็บเกี่ยวคุณค่าและมูลค่าต่าง ๆ รวมทั้งการสร้างขีดความสามารถให้กับสังคมและประชาชนในประเทศได้ในระยะยาว ทั้งนี้ โดยมีจุดมุ่งหมายขั้นสุดท้ายให้การวิจัยและนวัตกรรมของประเทศเป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้ประเทศไทยสามารถบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี

สรุปได้ว่าการสร้างความเชื่อมโยงความสำคัญระหว่างพุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัย เป็นแนวคิดและเป็นแนวทางขึ้นมาใหม่ให้มีแนวทางร่วมกันเป็นไปโดยความร่วมมือจุดประสงค์เพื่อการผสมผสานเรื่องของการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาสอดรับเชิงปฏิบัติกับนวัตกรรมและวิจัย ที่เป็นไปในด้านของวัตถุหรือสิ่งที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเปลี่ยนแปลงใหม่ เพื่อใช้ตามวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ของบุคคลนั้นๆ เพื่อเป็นไปในทิศทางที่เป็นไปกับประโยชน์ต่อโลกบนพื้นฐานของกระแสวัตถุนิยม โดยอาจมีจุดหมายปลายทางที่เชื่อมโยงสู่เรื่องของเศรษฐกิจ การดำรงเลี้ยงชีพ การช่วยเหลือมนุษย์ รวมถึงการพัฒนาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทั้งต่อตนเองและส่วนรวมตามแต่จะตีกรอบความหมายแตกต่างกันออกไป เพื่อประโยชน์สุขจากการนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์

พุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัย กับการประยุกต์ใช้

ประเด็นสำคัญการเชื่อมโยงพุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัย กับการประยุกต์ใช้นั้น สามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนางานนวัตกรรมหรืองานวิจัยได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานสายสังคมศาสตร์และมนุษย์ จะยิ่งสร้างผลเชิงบวกให้กับงานนวัตกรรมและวิจัยนั้น ๆ ได้ดียิ่งขึ้น โดยการเชื่อมโยงทั้งสามสิ่งให้เกิดการขับเคลื่อนเชิงทัศนะทั้งสามสิ่งพร้อมๆ กันทั้งองค์รวมสามส่วน ทั้งนี้ ส่วนประกอบสำคัญของผลลัพธ์ที่มุ่งหวังจะต้องสะท้อนผลกระทบที่เกิดขึ้นได้

อย่างชัดเจนทั้งสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่เกิด เพราะพุทธศาสนาไม่เพียงเน้นแต่สิ่งที่เป็นรูปธรรมผลิตผลอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังเน้นสิ่งที่จะเกิดขึ้นในทางนามธรรมอีกด้วย ฉะนั้นประเด็นใดก็ตามที่เรากำลังคิดหรือมองประเด็นโจทย์ในการศึกษาวิจัยเรื่องใดเรื่องหนึ่งนั้น การนำเอาพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนร่วม อาจทำให้เรามองเห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในหลากหลายมิติ เป็นการยกระดับงานวิจัยที่โดยส่วนมากอาจมีการนำเอาหลักทางวิทยาศาสตร์ มนุษย์ศาสตร์ เข้ามามีส่วนในการสร้างความเข้มแข็งให้กับงานวิจัยนั้นก็อาจเป็นทางเลือกหนึ่งที่ดี (ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน, 2560) แต่อย่างไรเสียการได้หลักพุทธศาสนาเข้ามาเสริมจะช่วยให้ทุก ๆ ศาสตร์มีความเข้มแข็งขึ้นได้แต่ต้องอาศัยผู้มีความรู้และประสบการณ์เพื่อการเชื่อมโยงอย่างมีนัยยะพิเศษเท่าที่จะสามารถถึงเอาความน่าสนใจของพุทธศาสนาขึ้นมาแสดงได้ตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs): โจทย์ที่ทำหยาตต่อการศึกษาวิจัยทางพระพุทธศาสนาเชื่อมโยงด้วยองค์ประกอบ 17 ข้อ ตามองค์การสหประชาชาติทั้ง 193 ประเทศร่วมกันกำหนดขึ้นเมื่อวันที่ 25 กันยายน 2561 เพื่อดำเนินนโยบายยกระดับและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรทั่วโลกนับเป็นแนวทางสำคัญในการศึกษาวิจัยเชื่อมโยงด้วยองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา

การประยุกต์ที่กล่าวนี้นั้น จะเรียกว่าเป็นการวิจัยด้านนวัตกรรมเชิงพุทธ ก็ว่าได้ คือ นวัตกรรมความแปลกใหม่ที่เกิดขึ้นโดยเน้นเพื่อความสอดคล้องเข้ากันได้กับนวัตกรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลงในทีสภาพ สร้างสรรค์และคำนึงควบคู่กับผลกระทบต่อที่ใด ให้ตระหนักรู้และสอดคล้องเชิงนามธรรมจิตใจ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนวัตกรรมนั้นๆ หรือผลิตนวัตกรรมที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในห่วงโซ่กับสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมโดยภาพรวม การวิจัยด้านนวัตกรรมเชิงพุทธศาสนาในอนาคตจึงเป็นความท้าทายของผู้วิจัยที่จะมองโจทย์ของการวิจัยอย่างไรให้เห็นสภาพผลกระทบทั้งสองฝั่งได้ โดยไม่มุ่งเน้นผลบวกผลลบของการวิจัยอย่างเดียว แม้ว่าคำว่านวัตกรรมจะบ่งบอกถึงความแปลกใหม่หรือการปรับเปลี่ยนไปจากเดิมแต่องค์ประกอบหลักของพุทธศาสนานั้นไม่อาจบิดเบือนไปจากหลักธรรมคำสอนได้ เพียงแต่หยิบยกเอาวิธีการปฏิบัติในทางศาสนามาใช้เพื่อผลลัพธ์และผลกระทบในเชิงบวก ดังนั้นการคาดหวังด้านตัวเลขสถิติของการเติบโตในเชิงวัดดูอาจต้องทบทวนวิธีการใหม่ ซึ่งแน่นอนว่าตามหลักทางพุทธศาสนาอาจไม่ส่งผลบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่มุ่งหวังผลด้านมูลค่าสูงแต่จะส่งผลในเชิงบวกด้านความมั่นคงยั่งยืนในระยะยาว ตัวอย่างเช่น ความสันโดษพอเพียงแบบปรัชญาเศรษฐกิจทฤษฎีใหม่ที่มีการนำเอาหลักธรรมมากำหนดแนวปฏิบัติในดำเนินชีวิต นั่นคือจุดมุ่งหมายสำคัญของพระพุทธศาสนากับนวัตกรรมและการวิจัยที่จะสร้างสรรค์ผลิต ผลลัพธ์และผลกระทบของนวัตกรรมเชิงพุทธศาสนาที่สำคัญในอนาคตอย่างแน่นอน

โดยสรุปแล้ว พุทธศาสนา นวัตกรรมและวิจัย ก็กับการประยุกต์ใช้ มุ่งที่ประเด็นสำคัญการเชื่อมโยงพุทธศาสนาสู่งานนวัตกรรมและวิจัยล้วนแต่สอดคล้องต่อการพัฒนาในหลายด้านสู่การประยุกต์และนำไปใช้ ทั้งนี้อยู่ที่โจทย์เป้าหมายหรือตัวผู้นำไปสร้างหรือที่เรียกว่า นวัตกรรม นั้นเองที่จะต้องพัฒนาและทักษะทางความคิดเพื่อให้สามารถเห็นแนวทางการดำเนินก็จะสามารถสร้างมูลค่าให้กับผลงานนวัตกรรมและวิจัยนั้นรวมถึงมนุษย์ผู้ใช้งานนั้นได้ นับว่าเป็นเหตุผลที่ควรคำนึงอย่างมากในแวดวงงานนี้ ซึ่งการคิดค้นนวัตกรรมหรือการวิจัยสิ่งใหม่ๆ ต้องมีส่วนผสมของแรงบันดาลใจที่มุ่งต่อยอดและขับเคลื่อนงานนวัตกรรมและการวิจัยในสังคมต่อไป

ทิศทางการพัฒนาพุทธศาสนากับนวัตกรรมและวิจัยสู่สังคม

การกำหนดทิศทางการพัฒนาพุทธศาสนา นวัตกรรม และวิจัยสู่สังคมนั้น สามารถกำหนดทิศทางเพื่อการพัฒนาสู่สังคมได้ การกำหนดทิศทางพุทธศาสนากับนวัตกรรมและวิจัยสู่สังคมนั้นถือว่าเป็นการสร้างอุดมการณ์ให้กับผู้วิจัยหรือนวัตกรรมให้มีอุดมคติที่จะสร้างสรรค์ผลงานให้มนุษย์และสังคมได้ เมื่อสิ่งเหล่านี้ถูกนำไปใช้ก็เท่ากับว่าเป็นการกำหนดทิศทางของสังคมให้หันมาใส่ใจสิ่งที่ตรงกันข้ามกับการแสวงหาความเจริญด้านวัตถุหรือตอบสนองความอยากโดยไม่อาจพลาดการคำนึงถึงผลกระทบต่อมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างความรู้เท่าทันต่อเทคโนโลยี ให้เกิดการปรับใช้อย่างเหมาะสม การคำนึงถึงทรัพยากรทางธรรมชาติที่นำมาใช้ในงานนวัตกรรมและการวิจัย ถึงแม้มนุษย์จะโหยหาความเจริญสักเท่าใด แต่มนุษย์ก็ต้องรู้จักประมาณความต้องการในตนเองด้วย สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยองค์ความรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนาเข้ามากำกับ สร้างบรรทัดฐานผลผลิตงานให้สมดุลต่อตัวมนุษย์เอง ดังนั้นทิศทางสำคัญของการพัฒนาพุทธศาสนากับนวัตกรรมและวิจัยสู่สังคม อยู่ที่กำลังของมนุษย์เองที่จะเข้าใจ เข้าถึง และสามารถอยู่ร่วมบนฐานแนวคิดเช่นนี้ได้ และต้องไม่สร้างภาวะสถานการณ์แข่งขันหรือเปรียบเทียบกับสิ่งที่มีในตนเองกับชนชาติอื่น พึงระลึกถึงมนุษย์ด้วยกันเองจะทำให้ทิศทางการสร้างสรรค์ผลงานด้าน พุทธศาสนากับนวัตกรรมและวิจัยสู่สังคมเป็นแนวหน้าของการวิจัย เป็นการยกระดับผลงานให้สอดคล้องกับนวัตกรรมในอนาคตด้วยนวัตกรรมที่มุ่งเน้นในเรื่องของความแปลกใหม่อย่างก้าวกระโดดหรือสร้างความแตกต่างจากสิ่งที่มีอยู่ก่อนเดิม ด้วยแนวคิดหลักธรรมที่นำไปปฏิบัติอย่างเห็นผล หรือประดิษฐ์ประยุกต์ใช้ไปตามพันธกิจหรือนโยบายของประเทศที่วางไว้ ยิ่งไปกว่านั้น คือ สามารถกำหนดทิศทางนวัตกรรมและการวิจัยในประเทศให้ได้การรู้จักผนวกศาสตร์อันเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของชนชาติไทย ที่สามารถหลอมรวมเข้าด้วยกันด้วยแง่มุมและมิติบนเหตุผลและสมมุติฐานในทิศทางเดียวกัน

ทั้งนี้หลักธรรมที่นำไปสู่และการพัฒนายกระดับองค์ความรู้วิชาการในเชิงพุทธศาสนากับนวัตกรรมและงานวิจัย เพื่อเป็นหลักคิด หลักปฏิบัติ ต่อผู้วิจัยหรือนวัตกรรมได้อย่างชัดเจน ส่งเสริมให้เชี่ยวชาญรอบรู้อย่าง ๑ ขึ้นไปนั้น ได้แก่ 1) สุตะ การศึกษาอันอาศัยการฟัง สร้างระบบแห่งวิจารณ์ญาณ พินิจ วิเคราะห์ที่ได้ดียิ่งขึ้น 2) จิตตะ การนำสิ่งที่ได้ศึกษามานั้นนำมาคิดพิจารณาบนฐานเหตุผล โดยทักษะคิด จินตนาการ ความชำนาญส่วนตัว และประสบการณ์ 3) ปุจฉา รักในการแก้ข้อสงสัย สร้างความสงสัยหรือปัญหา นำไปสู่การไขคำตอบ ออกจากกรอบแห่งศาสตร์ที่ตนถนัด เพื่อสร้างความโจทยปัญหาอันนำไปสู่พหุวิทยาแปลกใหม่ในเชิงบวก 4) ลิขิต การจดจำด้วยการสมทบคิดทางทฤษฎี นวัตกรรมและวิจัยรวมทั้งต่อยอดผลงานวิจัยสู่ความเป็นเลิศนั่นเอง ทั้งนี้สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2561) ยังได้สรุปเพิ่มเติมและเน้นย้ำความสำคัญไว้ว่า หลักธรรมหรือจริยธรรมนับเป็นส่วนสำคัญที่นักวิจัยและนวัตกรรมต้องยึดหลักจริยธรรมและมีมาตรฐานที่อ้างอิงการปฏิบัติได้ทั้งในระดับประเทศและระดับสากลซึ่งนี้เป็นส่วนผสมสำคัญที่เริ่มได้ในระดับปัจเจกบุคคลสู่ต้นแบบคนรุ่นใหม่ที่ขับเคลื่อนสังคมและประเทศชาติให้ก้าวไกล

สรุป

พุทธศาสนาสู่การวิจัยในอนาคตนั้นจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงต้องอาศัยตัวบุคคลเป็นแรงขับเคลื่อนไปสู่ และแน่นอนว่าการพัฒนางานวิจัยไปสู่การพัฒนาเชิงปฏิบัติการได้นั้นจะต้องมีความเชี่ยวชาญในองค์ความรู้วิชาแห่งพุทธศาสนาจึงจะสามารถประยุกต์ด้วยจินตนาการสู่เชื่อมโยงอย่างไร้ขอบเขตและเป็นเลิศ นับได้ว่าการ เป็นความท้าทายของผู้วิจัยและศึกษาในการคิดประดิษฐ์นวัตกรรมที่เป็นไปเพื่อพัฒนาประเทศชาติ หากไม่มีความรู้และความเข้าใจ

อย่างดีพอ การนำเอาหลักพุทธศาสนามาใช้นั้นอาจทำให้เกิดความผิดพลาดและสับสนต่อการนำเอาแนวคิดมาใช้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในทางที่ผิด ดังนั้นแนวทางการศึกษาพุทธศาสนาที่จะไม่มีทางผิดพลาดก็คือการศึกษาศาสนาตามแบบอย่างแนวทางของวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถค้นพบหลักคำสอนดั้งเดิมหรือแท้จริงของพระพุทธเจ้าได้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อทั้งตัวมนุษย์ สังคมและประเทศชาติ ฉะนั้นหากเรามองถึงอนาคตในการนำเอาหลักพุทธศาสนาหยิบไปใช้ในการสร้างสรรค์งานวิจัยและนวัตกรรมให้ทันต่อโลกยุคปัจจุบันนั้น แน่ใจว่าเป็นความยากและท้าทายไม่น้อย และอาจมีข้อจำกัดบางประการที่ไม่สามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าหรือแก้โจทย์ปัญหาบางอย่างได้ เช่น เรื่องของเศรษฐศาสตร์ ความมั่นคงของประเทศ ภัยพิบัติทางธรรมชาติ เป็นต้นได้นั่นเอง

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

(ก) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

(ข) ข้อมูลทุติยภูมิ

(1) หนังสือ

กิริติ ยศยิ่งยง. (2552). **องค์กรแห่งนวัตกรรม แนวคิดและกระบวนการ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน. (2560). **การศึกษาวิจัยทางพระพุทธศาสนากับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน**.

ณรงค์ โพธิ์พูกษานันท์. (2556). **ระเบียบวิธีวิจัย หลักการและแนวคิด เทคนิคการเขียนรายงานการวิจัย**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด.

พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร. (2560). **ยุทธศาสตร์ในการพัฒนามหาวิทยาลัยสงฆ์. วารสารรวมบทความวิชาการพระพุทธศาสนา ปรัชญา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ 1, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วารสารรวมบทความวิชาการ พระพุทธศาสนา ปรัชญา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่. ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร. พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: กรุงเทพมหานคร.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2555). **พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม**. ครั้งที่ 23, สำนักพิมพ์ผลิธัมม.

_____. (2541). **"ธรรมกับไทย ในสถานการณ์ปัจจุบัน"**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา ลาดพร้าว.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต).(2541). **มองอเมริกา มาแก้ปัญหาไทย**, กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

_____. (2543). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติ**, พิมพ์ครั้งที่10 กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.

ไพฑูริย์ สีนลารัตน์. (2560). **ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 11, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์.2560.

รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 7 “วิถิปุทธ วิถีชุมชน รากฐานชีวิตสังคมสังคมล้านนาในสังคมวิถีใหม่”

วันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2564 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทย์ วิศทเวทย์.(2536). **ปรัชญาทั่วไป มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 11.กรุงเทพฯ :

บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (2561). **คู่มือมาตรฐานการเผยแผ่ผลงานวิจัยและผลงานทางวิชาการ**.พิมพ์ครั้งที่ 5. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: กรุงเทพฯ.

สภานโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. (2560). **"ยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560-2579) สำหรับการประชุมประชาพิจารณ์"**. สภานโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ,

(2) วิทยานพนธ์/วารสาร

พิรพงษ์ กลิ่นละออ. (2558). "รูปแบบนวัตกรรมการสื่อสารแนวพุทธ เพื่อการพัฒนาเกษตรกรสู่เศรษฐกิจพอเพียง", **วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร**, ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (เมษายน-กันยายน).

พระครูปริยัติกิตติธำรง รศ.ดร., (2560). "พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม", สารนิพนธ์พุทธศาสนাবัณฑิตประจำปี 2560. **หนังสือประกอบสัมมนาทางวิชาการ**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ 1, (พฤษภาคม). 2560.

(3) สื่ออิเล็กทรอนิกส์/เว็บไซต์

การยางแห่งประเทศไทย. "นวัตกรรม (Innovation) และการประกวดนวัตกรรมของ กยท". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://km.raot.co.th/km-blog/detail/2230>. [9 กุมภาพันธ์ 2564].

งานส่งเสริมนวัตกรรมสู่เชิงพาณิชย์ ฝ่ายบริการพัฒนาธุรกิจเทคโนโลยี. "นวัตกรรมไทย". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.innovation.go.th/thai-innovation-register>. [22 มกราคม 2561].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. "นวัตกรรม". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki/นวัตกรรม>. [23 พฤษภาคม 2561].

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. "ศาสตร์". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา<http://www.royin.go.th/dictionary/index.php>.ศาสตร์. [18 กันยายน 2561].